

ЕПІТАФІЯ ВАСИЛЯ ІІ

Василь ІІ (976–1025) – один з найвизначніших візантійських імператорів, з ім'ям якого пов'язаний найвищий етап розвитку Візантії та хрещення України наприкінці Х ст. Непересічна роль Василя ІІ і в історії південно-східної Європи, Кавказу та Малої Азії. З його смертю закінчилась ціла епоха в історії Візантії та регіону загалом. Відтак його епітафія не лише дає згусток життя імператора, а й зріз останнього злету Візантії.

Епітафія написана у віршованій формі невідомим поетом ХІ ст. Вона була вибита на гробниці імператора, яка стояла в церкві Св. Йоанна Євангеліста на території палацу Гебдомон, на околиці Константинополя. Прикметно, що Василь ІІ був похований саме в цій церкві, як відомо, більшість візантійських імператорів, включаючи представників Македонської династії, були поховані у храмі Св. Апостолів у Константинополі¹. На 1260 р. гробниця існувала, подальша її доля невідома. Напис зберігся у записі ХІV–ХV ст.

Враховуючи останню обставину, як історичне джерело пам'ятка має псевдоепіграфічний характер. Як епітафія – це є епіграфічне джерело, однак збереженість лише у пізнішому запису, позбавляє пам'ятку важливої епіграфічної складової – самого предмета, на якому виконано напис, що унеможливує повноцінну джерелознавчу критику. Проте, як історичне джерело, пам'ятка має вагомий потенціал: 1) вона у зжатою вигляді підсумовує основні віхи діяльності Василя ІІ і 2) своєю формою/жанром чітко демонструє античну традицію у візантійській епітафії початку ХІ ст.

Видання: Ed. Cougny, *Anthologia Palatina graeca. Appendix*, Parisiis 1872, р. 740; S.G. Marcati, *Sull'epitafio di Basilio II Bulgaroconos*, Bessarione XXVII (1921) 137–142; S.G. Marcati, *L'epitafio di Basilio Bulgaroconos second il cod. Modenese gr. 144 ed Ottoboniano gr. 324*, Bessarione XXVIII (1922) 220; *Гръцки извори за Българската история*, т. VI, под ред. М. Войнов, Ив. Дуйчев, В. Тъпкова-Заимова, София 1965, с. 65. Публікується за останнім виданням.

Ἐπίταφιοι εἰς τὸν τάφον κυροῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου καὶ βασιλέως

Ἄλλοι μὲν ἄλλους τῶν πάλαι βασιλέων
αὐτοῖς προαφώρισαν εἰς ταφὴν τόπους·
ἐγὼ δὲ Βασίλειος, πορφύρας γόνος,

¹ Див.: Constantini Porphyrogeniti imperatoris, *De cerimoniis aulae Byzantinae libri duo*, erec. I. Reiskii, bd. 1, Bonnae 1829, p. 642.

ἴστημι τύμβον ἐν τόπῳ γῆς Ἐβδόμου
καὶ σαββατίζω τῶν ἀμετρήτων πόνων
οὓς ἐν μάχαις ἔστεργον, οὓς ἐκαρτέρουν.
οὐ γάρ τις εἶδεν ἡρεμοῦν ἐμὸν δόρυ,
ἀφ' οὗ βασιλεὺς οὐρανῶν κέκληκέ με
αὐτοκράτορα γῆς μέγαν βασιλέα,
ἀλλ' ἀγρυπνῶν ἅπαντα τὸν ζωῆς χρόνον
Ῥώμης τὰ τέκνα τῆς νέας ἐρυόμην
ὅτε στρατεύων ἀνδρικῶς πρὸς ἐσπέραν,
ὅτε πρὸς αὐτοὺς τοὺς ὄρους τοὺς τῆς ἔω.
καὶ μαρτυροῦσι τοῦτο Πέρσαι καὶ Σκύθαι,
σὺν οἷς Ἀβασγός, Ἰσμαήλ, Ἄραψ, Ἴβηρ.
καὶ νῦν ὄρων, ἄνθρωπε, τόνδε τὸν τάφον
εὐχαῖς ἀμείβου τὰς ἐμὰς στρατηγίας.

ПЕРЕКЛАД

Надгробний вірш на горі гробниці імператора Василя Болгаробійці².

Інші з тих, хто правив давніше, обирали собі інші місця на гробниці, я ж – Василь, дитя порфири, – встановлюю могилу на території землі Гебдомона³ і спочиваю від незмірних тягот, яких зазнав і які мужньо переносив у боях. Адже ніхто не бачив, щоб спочивав мій спис, завдяки чому Цар небесний іменував мене автократом землі, великим василевсом; навпаки: я невтомно впродовж усього (часу) життя захищав дітей нового Риму⁴, відважно йдучи війною на захід, [відважно йдучи війною] до самого краю на сході. І свідчать про це перси й скити⁵, а з ними абасг⁶, ізмаїл⁷, араб, ібер⁸. А тепер, чоловіче, бачачи цю могилу, віддай молитвами за мої ратні подвиги.

Публікація та переклад з грецької Дмитра Гордієнка

² Щиро дякую Маркіянові Домбровському за консультації щодо перекладу.

³ Окремий палац на території Константинополя. Розташовувався неподалік від “Золотих воріт” і Влахернського комплексу.

⁴ Буквально “Константинополя”, очевидно, тут мається на увазі весь “Новий Рим” – Візантія.

⁵ Очевидно, болгари.

⁶ Очевидно, кавказькі племена авазгів.

⁷ Ймовірно, турки.

⁸ Грузини.